

Iranian Scientific Association
of Public Administration

University of
Sistan and Baluchestan

Analysis of the Network Governance System for the Sustainable Development of Deprived Regions in Iran

Marzieh Samadi Foroushani¹ | mohammad javad keyhanpour² | Farshid Shokrekhodae³

1. PhD in Operations Research Management, University of Tehran, Tehran, Iran, Corresponding Author, E-mail: samadi.m@ut.ac.ir
2. PhD in Civil engineering, Azad University, Tehran, Iran. E-mail: mohamadjavadkeyhanpour@gmail.com.
3. Chairman of the sustainable development, environment and water commission of the Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture of Iran. E-mail: shokrekhodae@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 25 November 2021
Accepted: 04 February 2022

Keywords:
Sustainable development,
regional sustainable
development,
deprived regions,
network governance,
social network analysis

ABSTRACT

More than 77% of the regions in Iran are classified as medium to very deprived areas from the point of view of economic, social and environmental sustainability indicators. Since the failure to provide appropriate platforms for development governance is considered as the reason for the failure of development programs, the present study investigates the development governance system of the deprived areas of the country and emphasizes the role of network governance in solving problems of complex systems; It has analyzed the power distribution structure among the legal actors of the sustainable development of deprived areas of the country. For this purpose, after reviewing the laws and regulations of the deprived areas of the country, based on the laws of the 6th five-year development plan, 38 legal responsibilities and 39 institutions/organizations responsible and collaborators for the development of the deprived areas of the country were extracted. The matrix of actors' cooperation network by using the indicators of degree centrality, betweenness centrality, density and coherence; Geodesic distance and intersection points were analyzed. The findings of the analysis of the network governance structure of the development of the deprived areas of the country indicate the concentration of decision-making power in the government and the imbalance in the distribution of power between actors, and without fundamental reform of the governance structure of the development network of the deprived areas of the country, we cannot expect to solve the problems of socio-economic complex systems in the deprived areas of the country.

Finally, the policy proposals for the development of network governance according to the results of the review of national laws and regulations and development plans and the results of the analysis of the governance network for the development of the deprived areas of the country in the direction of balancing the distribution of legal power between responsible and cooperative institutions based on opportunity The participation of key actors including state institutions, private sector and popular institutions in the decision-making process is presented

Cite this article: Samadi Foroushani, M., keyhanpour, M., & Shokrekhodae, F. (2022). Analysis of the Network Governance System for the Sustainable Development of Deprived Regions in Iran, . *Governance and Development Journal*, 2 (1), 77-102.

Publisher: Iranian Scientific Association of Public Administration & University of Sistan and Baluchestan

دانشگاه تهران

حکمرانی و توسعه

شماره ثبت: ۳۴۶۱-۲۷۸۳

Homepage: www.jipaa.ir

مدیریت و توسعه سازمانی

تحلیل سیستم حکمرانی شبکه‌ای توسعه پایدار مناطق محروم کشور

مرضیه صمدی فروشانی^۱ | محمدجواد کیهان پور^۲ | فرشید شکرخدایی^۳

۱. دکتری مدیریت تحقیق در عملیات، دانشگاه تهران، تهران، ایران. نویسنده مسئول. رایانامه: samadi.m@ut.ac.ir
۲. دکتری مهندسی عمران، گروه مهندسی و مدیریت منابع آب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: mohamadjavadkeyhanpour@gmail.com
۳. رئیس کمیسیون توسعه پایدار، محیط زیست و آب اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران. رایانامه: shokrehkodaee@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۴</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۵</p> <p>واژه‌های کلیدی:</p> <p>توسعه پایدار، توسعه پایدار منطقه‌ای، مناطق محروم، حکمرانی شبکه‌ای، تحلیل شبکه‌های اجتماعی</p>	<p>بیش از ۷۷ درصد از مناطق کشور از منظر شاخص‌های پایداری اقتصادی، اجتماعی و محیطی در طبقه‌بندی مناطق محروم متوسط تا بسیار محروم هستند. از آن‌جا که فراهم نشدن بسترهای مناسب حکمرانی توسعه به‌عنوان دلیل عدم موفقیت برنامه‌های توسعه مطرح است، پژوهش حاضر به بررسی سیستم حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور پرداخته و با تاکید بر نقش حکمرانی شبکه‌ای در حل مسائل سیستم‌های پیچیده؛ ساختار توزیع قدرت را میان کنشگران قانونی توسعه پایدار مناطق محروم کشور مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. برای این منظور پس از بررسی قوانین و مقررات مناطق محروم کشور، مبتنی بر قوانین برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، ۳۸ مسئولیت قانونی و ۳۹ نهاد/سازمان مسئول و همکار توسعه مناطق محروم کشور استخراج شد. ماتریس شبکه همکاری کنشگران با استفاده از شاخص‌های مرکزیت درجه، مرکزیت بینابینی، تراکم و انسجام؛ فاصله ژئودزیک و نقاط برشی تجزیه و تحلیل شد. یافته‌های تحلیل ساختار حکمرانی شبکه‌ای توسعه مناطق محروم کشور حاکی از تمرکز قدرت تصمیم‌گیری در دولت و عدم تعادل در توزیع قدرت بین کنشگران است و بدون اصلاح اساسی ساختار حکمرانی شبکه توسعه مناطق محروم کشور نمی‌توان انتظار حل مسائل سیستم‌های پیچیده اقتصادی-اجتماعی مناطق محروم کشور را داشت. در نهایت پیشنهادت سیاستی توسعه حکمرانی شبکه‌ای با توجه به نتایج بررسی قوانین و مقررات ملی و برنامه‌های توسعه و نتایج تحلیل شبکه حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور در راستای تعادل بخشی در توزیع قدرت قانونی میان نهادهای مسئول و همکار مبنی بر فرصت‌های مشارکت برابر کنشگران کلیدی شامل نهادهای دولتی، بخش خصوصی و نهادهای مردمی در مدار تصمیم‌گیری ارائه شده است.</p>

استناد: صمدی فروشانی، مرضیه؛ کیهان پور، محمد جواد؛ و شکرخدایی، فرشید. (۱۴۰۱). تحلیل سیستم حکمرانی شبکه‌ای توسعه پایدار مناطق محروم کشور. حکمرانی و توسعه، ۲(۱)، ۷۷-۱۰۲.

ناشر: انجمن علمی مدیریت دولتی ایران و دانشگاه سیستان و بلوچستان.

علی‌رغم تلاش‌های بسیار برای تعدیل عدم تعادل‌های توسعه منطقه‌ای در سال‌های اخیر، توزیع نامتوازن امکانات، خدمات و وجود نابرابری‌ها و شکاف توسعه، هم در بین استان‌ها و هم در درون استان‌ها و بین بخش‌های مختلف، همچنان از منظر عدالت منطقه‌ای چالش برانگیز است. با وجود برنامه‌های پنج‌ساله توسعه در سال‌های اخیر و سیاستگذاری‌های توسعه صنعتی، میزان بسیاری محرومیت در اکثر نقاط کشور به چشم می‌خورد. به طوری که منطبق با نتایج ارزیابی ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار شامل پایداری اقتصادی، اجتماعی و محیطی؛ بیش از ۷۷ درصد از مناطق کشور، منطقه محروم متوسط تا بسیار محروم هستند (اطلس مناطق محروم کشور، ۱۳۹۶).

به طور کلی دلیل شکست برنامه‌های توسعه در مناطق مختلف دنیا، بی‌توجهی به حکمرانی توسعه در نظر گرفته می‌شود (بانک جهانی، ۲۰۰۸) و با توجه به آن که پیاده‌سازی سیاست‌های توسعه پایدار برای کنشگران حکمرانی چالش برانگیز است، می‌بایست مدل‌های نوآورانه حکمرانی بخش‌های عمومی و خصوصی، از مرز قلمروها و بیش از همه از روش‌های تفکر سنتی عبور کنند (مانکل‌بان^۱، ۲۰۱۹).

در بررسی پارادایم‌های نوین حکمرانی، حکمرانی شبکه‌ای به عنوان یکی از مدل‌های نوظهور، با پیش‌فرض پیچیدگی مسائل و ناتوانی نهادها در حل مسائل به طور مستقل، بر همکاری و مشارکت ذینفعان کلیدی در فرایند تصمیم‌گیری شامل کنشگران دولتی، غیردولتی و جامعه تأکید می‌کند (اسکارلت و مکیننی^۲، ۲۰۱۶). در این شیوه متفاوت حکمرانی، کارگزاری‌های حکومتی مستقیماً کنشگران غیرحکومتی را وارد فرایند تصمیم‌گیری بر اساس رایزنی و مذاکره نموده و دست به یک اقدام جمعی می‌زنند. این شکل از حکمرانی، بازتاب مشارکت بخش غیردولتی، دولتی و جامعه در یک ساختار غیرمتمرکز است (کاپوکا و گارایو^۳، ۲۰۱۶).

بر این اساس پژوهش حاضر مبتنی بر پارادایم حکمرانی شبکه‌ای در موقعیت توسعه سیستم‌های پیچیده؛ به ارزیابی ساختار حکمرانی شبکه‌ای توسعه پایدار مناطق محروم با استفاده از رویکرد تحلیل شبکه‌های اجتماعی (SNA) می‌پردازد و توزیع قدرت قانونی کنشگران حکمرانی توسعه مناطق محروم را بر مبنای بررسی قوانین و مقررات کشور، قانون احکام دائمی و قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و توصیه‌های

¹ Monkelbaan

² Scarlett & McKinney

³ Kapucu, N. & Garayev

سیاستی بهبود سیستم حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم و کمتر توسعه یافته کشور را در راستای تعادل بخشی در توزیع قدرت قانونی میان نهادهای مسئول و همکار برنامه توسعه مبتنی بر فرصت‌های مشارکت برابر کنشگران کلیدی نهادهای دولتی/حاکمیتی، بخش خصوصی و نهادهای مردمی/اجوامع محلی در مدار تصمیم‌گیری ارائه می‌دهد.

ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق

مبانی نظری

مناطق محروم و کمتر توسعه یافته: در قوانین برنامه توسعه کشور، اصطلاح "مناطق محروم یا مناطق کمتر توسعه یافته" در نظام سیاست‌گذاری ایران برای مناطقی به کار می‌رود که میزان توسعه‌یافتگی کمتر از میانگین کشور دارند و دولت ملزم به حمایت بودجه‌ای جهت جبران عقب ماندگی‌های این مناطق است. بر اساس تصویب نامه شماره ۴۸۸۷۴/ت/۲۶۲۶۵۰ مورخ ۹۱/۱۲/۱۲ هیئت محترم وزیران، تعداد ۵۶۴ بخش محروم در ۲۷۱ شهرستان و ۲۸ استان در کشور شناسایی و معرفی شده‌اند. نسبت تعداد بخش‌های محروم به کل بخش‌های کشور ۵۶/۸ درصد بوده یعنی بیش از نیمی از مناطق کشور، مناطق کمتر توسعه یافته یا محروم می‌باشند. علاوه بر آن طبقه‌بندی بخش‌های محروم کشور بر اساس شاخص‌های اقتصادی و پشتیبان تولید نشان می‌دهد که در ۴۳ درصد بخش‌ها محرومیت اقتصادی متوسط تا بسیار زیاد وجود دارد. بر اساس شاخص‌های محیطی در ۸۶ درصد بخش‌ها محرومیت محیطی متوسط تا بسیار زیاد و بر اساس شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی در ۹۳ درصد بخش‌ها محرومیت اجتماعی متوسط تا بسیار زیاد است. به طور کلی بر اساس امتیاز شاخص‌های ترکیبی پایدار اقتصادی، اجتماعی و محیطی، بیش از ۷۷ درصد کشور مناطق محروم متوسط تا بسیار محروم هستند (اطلس مناطق محروم کشور، ۱۳۹۶).

حکمرانی شبکه‌ای: حکمرانی شبکه‌ای مستلزم فرایند تصمیم‌گیری به‌وسیله ذینفعان متعدد، کنشگران دولتی، غیردولتی و جامعه است. در این شیوه متفاوت حکمرانی، کارگزاری‌های حکومتی مستقیماً کنشگران غیر حکومتی را وارد فرایند تصمیم‌گیری کرده و بر اساس رایزنی و مذاکره دست به یک اقدام جمعی می‌زنند. این شکل از حکمرانی، بازتاب مشارکت بخش غیردولتی، دولتی و جامعه در یک ساختار غیرمتمرکز است (کاپوکا و گاراوی، ۲۰۱۶). حکمرانی شبکه‌ای به عنوان یکی از شیوه‌های مطلوب حکمرانی، به معنای افزایش قابلیت حل مسئله پایدار در سیستم‌های اجتماعی از طریق توانمندسازی قابلیت‌های ذینفعان متنوع است و با حمایت از

مشارکت و اقدام جمعی، پاسخگویی نسبت به مشکلات سیستم‌های اجتماعی و محیطی و مواردی از این قبیل را تقویت می‌کند (پیتمن و آرمیتیج^۱، ۲۰۱۹).

در بررسی مطالعات زمینه حکمرانی شبکه‌ای می‌توان به مطالعات مادهانی^۲ (۲۰۲۰) که به بررسی تأثیر مؤلفه‌های حکمرانی شبکه‌ای در افزایش ارزش و شفافیت سازمان‌ها پرداخته است، اشاره کرد. آبرامز^۳ (۲۰۱۹) مطالعه‌ای ساختار حکمرانی شبکه‌ای اداره ملی منابع طبیعی ایالات متحده را تجزیه و تحلیل می‌کند و در راستای نوآوری نهادی، به درگیری بازیگران شبکه تاکید می‌کند. استپتو و فانکورت^۴ (۲۰۱۹) به بررسی تأثیر حکمرانی شبکه‌ای بر جامعه و رابطه آن با بی‌عدالتی و تخلفات قومیتی در میان شهروندان بریتانیایی پرداخته‌اند. هلیول و همکاران^۵ (۲۰۱۸) رابطه بین حکمرانی شبکه‌ای و رفاه اجتماعی را بررسی کردند. کاردوسو^۶ (۲۰۱۶)، در آسیب‌شناسی وزارت امور خارجه برزیل در روابط با چین دریافتند که این وزارت‌خانه به تنهایی بر سیاست‌گذاری تسلط نداشته و نیازمند توسعه مشارکت بازیگران دولتی و غیردولتی در ساختار حکمرانی است.

در بررسی مطالعات حوزه حکمرانی توسعه در سال‌های اخیر خدامرادی و حسین‌زاده (۱۴۰۰) به ارزیابی و تحلیل ساختار حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم پرداختند و فقدان نظام مدیریت توسعه منطقه‌ای، عدم تعریف نهادهای اجرایی و نظارتی و عدم توجه به پتانسیل‌های منطقه‌ای، دانش سرمایه‌انسانی بومی و توسعه کارآفرینی محلی را به عنوان چالش اصلی ساختار حکمرانی توسعه منطقه‌ای مطرح کردند. مصطفوی و نعمتی (۱۳۹۸) در یک رویکرد آسیب‌شناسانه وجود چالش مفهومی نسبت به توسعه، مشکل تعریف منطقه، تخصیص منابع مالی و نظام برنامه‌ریزی متمرکز را از نقاط ضعف در فرایند توسعه کشور می‌دانند. زیاری و محمدی (۱۳۹۵) حکمرانی شبکه‌ای را به عنوان الگوی مطلوب طرح‌های توسعه منطقه‌ای مطرح می‌کنند. فرجی‌راد و همکاران (۱۳۹۲) سیاست‌های توسعه منطقه‌ای ایران را از دیدگاه رویکرد نهادی مورد آسیب‌شناسی قرار دادند و دلایل اصلی شکست سیاست‌های توسعه منطقه‌ای در ایران از منظر رویکرد نهادی را تعریف نامشخص از منطقه و توسعه منطقه‌ای، وجود ساختارهای متمرکز تصمیم‌گیری و اجرایی و فراهم نشدن بسترهای مناسب حکمرانی توسعه منطقه‌ای معرفی می‌کنند. نیکونسبتی (۱۳۹۰) به

¹ Pittman & Armitage

² Madhani

³ Abrams

⁴ Steptoe & Fancourt

⁵ Helliwell et al.

⁶ Cardoso

بررسی اجمالی روند تکامل نظریه‌های توسعه پرداخته و پارادایم حکمرانی و توجه نهادی را مورد تاکید قرار داده است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد مطالعات محدودی در تحلیل حکمرانی توسعه مناطق محروم وجود دارد و تاکنون تحلیل سیستم حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور مبتنی بر حکمرانی شبکه‌ای با تاکید بر مشارکت نهادهای دولتی/حاکمیتی، بخش خصوصی و نهادهای مردمی به طور مشخص مورد توجه قرار نگرفته است. بر این اساس پژوهش حاضر به تحلیل ساختار حکمرانی شبکه‌ای توسعه پایدار مناطق محروم به منظور ارزیابی توزیع قدرت قانونی کنشگران حکمرانی توسعه مناطق محروم بر مبنای بررسی قوانین و مقررات توسعه مناطق محروم کشور، قانون احکام دائمی و قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی و اجتماعی با تاکید بر توزیع قدرت قانونی کنشگران کلیدی شامل نهادهای دولتی/حاکمیتی، بخش خصوصی و نهادهای مردمی و جوامع محلی با استفاده از رویکرد تحلیل شبکه‌های اجتماعی (SNA) می‌پردازد.

روش شناسی

تحلیل شبکه‌های اجتماعی (SNA): تحلیل شبکه‌های اجتماعی رویکردی برای مطالعه ساختارهای اجتماعی با استفاده از تئوری گراف است. مهم‌ترین مفاهیم آن عبارتند از: شبکه‌های اجتماعی که مجموعه‌ای از حداقل سه گره و تعدادی یال است که نشان دهنده وجود یا عدم وجود ارتباط میان گره‌ها است. گره‌ها می‌توانند افراد، گروه‌ها، واحدها و یا سازمان‌ها باشند. مهم‌ترین شاخص تحلیل شبکه، شاخص مرکزیت است. به طور کلی مرکزیت دارای مفهوم گسترده‌ای است که برای شناسایی و تعیین کنشگران کلیدی و یا ارتباطات در یک شبکه استفاده می‌شود. مرکزیت انواع مختلفی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از مرکزیت درجه و مرکزیت بینابینی. ارزش مرکزیت درجه هر نقطه تنها با شمارش تعداد همسایگانش به دست می‌آید. هرچه میزان درجه یک نقطه بیشتر باشد، دسترسی آن به منابع بیشتر و مرکزی‌تر محسوب می‌شود. مرکزیت بینابینی براساس موقعیت کنشگران در شبکه و قرار گرفتن در کوتاه‌ترین مسیر میان جفت کنشگران محاسبه می‌شود. از دیگر شاخص‌های تحلیل شبکه می‌توان به شاخص تراکم و انسجام که برای بررسی تراکم ارتباطات شبکه در بخش‌های مختلف شبکه به کار می‌رود و شاخص فاصله ژئودزیک که جهت سنجش سرعت همکاری و گردش منابع و اطلاعات در شبکه و نقاط برشی برای تعیین بخش‌های آسیب‌پذیر شبکه اشاره کرد. (هنمن و ریدل، ۲۰۱۴).

یافته‌های پژوهش

ابتدا پس از بررسی ادبیات و پیشینه پژوهش، قوانین و مقررات مناطق محروم کشور در سامانه ملی قوانین و مقررات کشور مورد بررسی قرار گرفت. در این بررسی ۶ قانون و ۱۰۶ مقررات با عنوان مناطق محروم و ۲ قانون و ۴۰ مقررات با عنوان مناطق کمتر توسعه یافته از سامانه ملی قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران استخراج گردید. با توجه به اشتراک ۳ عنوان مناطق محروم و کمتر توسعه یافته؛ به طور کلی ۱۵۱ قانون و مقررات مناطق محروم کشور شامل ۸ قانون و ۱۴۳ مقررات در قوانین کشور شناسایی گردید. در ادامه با تحلیل محتوای متن قوانین و مقررات، شش گروه موضوعی قوانین و مقررات توسعه مناطق محروم شناسایی گردید. به طور کلی با توجه به میزان فراوانی قوانین و مقررات و نیز محورهای موضوعی قوانین و مقررات توسعه مناطق محروم کشور؛ لزوم بررسی کیفیت و کمیت قوانین و مقررات موجود ضروری به نظر می‌رسد. علاوه بر آن تنها ۸ مورد قوانین و مقررات تسهیل‌کننده و مشوق بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی وجود دارد که ضعف قوانین و مقررات در پشتیبانی از حکمرانی شبکه‌ای از منظر مشارکت بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی در توسعه مناطق محروم کشور را نشان می‌دهد. در بررسی سیاست‌های کلی برنامه‌ی پنج‌ساله ششم توسعه تنها در سرفصل امور اقتصادی در بندهای ۱۹ و ۲۰ سیاست‌های کلی بر محرومیت‌زدایی اشاره مستقیم دارند. در بررسی احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در چهار ماده قانون برنامه شامل ماده ۳۱ با مضمون تشکیل شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و تعیین سرجمع تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و اعتبارات موضوع قانون " استفاده متوازن از امکانات کشور برای ارتقای سطح مناطق کمتر توسعه یافته " اشاره شده است. ماده ۳۲ نیز به تشکیل شورای عالی آمایش سرزمین پرداخته و دولت را مکلف کرده است سه درصد از درآمد حاصل از صادرات نفت خام و گاز طبیعی را به ترتیب یک سوم به استان‌های نفتخیز و گازخیز و دو سوم به شهرستان‌های مناطق کمتر توسعه یافته جهت اجرای برنامه عمرانی بودجه سنواتی اختصاص دهد. ماده ۴۵ به حضور بیشتر نیروهای مردمی در اجرای بخشی از فعالیت‌های توسعه مناطق محروم و ماده ۶۸ به حمایت دولت از سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه یافته اشاره دارد. در بررسی قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور (۱۴۰۰-۱۳۹۶) نیز ۲۱ ماده قانون در ۱۰ محور موضوعی شناسایی شده است. با توجه به متن قوانین برنامه ششم توسعه؛ ۳۸ مسئولیت و وظیفه قانونی و ۳۹ نهاد/ سازمان به عنوان کنشگران توسعه مناطق محروم کشور وجود دارد. استخراج ماده‌های قانونی برنامه با توجه به واژه مناطق کمتر توسعه یافته و مناطق محروم و نیز قوانین

توسعه مناطق روستایی و عشایری مد نظر قرار گرفته شده است. جدول (۱) ماده‌های قانونی را به تفکیک محورهای موضوعی و کنشگران مسئول و همکار در برنامه ششم توسعه را ارائه کرده است. همان طور که مشاهده می‌شود در میان ماده قانونی‌های برنامه در ۷ مورد مشارکت بخش خصوصی و نیز در ۱۱ مورد مشارکت نهادهای مردمی در میان کنشگران همکار در برنامه ششم توسعه کشور وجود دارد.

جدول (۱) ماده‌های قانون برنامه، موضوعات و کنشگران مسئول و همکار در قانون برنامه ششم توسعه

محور	ماده	موضوع	مکلف/همکار
بودجه و مالیه عمومی	۷	لوايح بودجه ساليانه در خصوص سهم سه درصدی مناطق نفتخيز، گاز خيز و مناطق کمتر توسعه یافته از منابع صادرات نفت	مجلس شورای اسلامی، دولت
	۷	بودجه توازن و آمایش سرزمین به شورای برنامه ریزی استان	دولت، شورای برنامه‌ریزی استان
توازن منطقه‌ای، توسعه روستایی و توانمندی اقشار آسیب‌پذیر	۲۶	رقابت‌پذیرکردن عدالت بین منطقه‌ای و سرزمینی	دولت، شورای عالی آمایش سرزمین
	۲۶	اجرای برنامه های عمرانی در قالب بودجه های سنواتی	شورای برنامه ریزی توسعه استان، دولت
	۲۶	طرح های هادی روستایی و تعیین محدوده روستاها	بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، بخشداری‌ها، دهیاری‌ها، شورای اسلامی روستاها، فرمانداری، استانداری، مسکن و شهرسازی استان‌ها، جهاد کشاورزی
	۲۶	صرف ۵ تا ۸ درصد بودجه سالیانه استان ها در اجرای طرح های هادی و بهسازی روستا های شهرستان	شوراهای برنامه‌ریزی در توسعه استان، کمیته برنامه‌ریزی شهرستان، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
	۲۷	برنامه‌ریزی منطقه ای و تقویت اقتصاد روستایی و توسعه اقتصاد صادرات محور	دولت، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، شورای توسعه و برنامه ریزی استان

ادامه جدول (۱) ماده‌های قانون برنامه، موضوعات و کنشگران مسئول و همکار در قانون برنامه ششم توسعه

محور	ماده	موضوع	مکلف/همکار
توازن منطقه‌ای، توسعه روستایی و توانمندی اقشار آسیب‌پذیر	۲۷	تنظیم و ارائه شفاف و هدفمند اعتبارات عمران و توسعه روستایی عشایری	دولت
	۲۷	تامین منابع سازماندهی عشایر	دولت
	۲۷	کمیته طرح‌های هادی و طرح های توسعه و بازنگری آنها برای همه روستاها و آبادی ها ، عشایر با اولویت مناطق کمتر توسعه یافته	دولت
	۲۷	آموزش روستائیان و عشایر جهت جلب مشکلات پرورش نظارت بر اثربخشی طرح ها	دولت، مشارکت مردمی، دستگاه‌های اجرایی
	۲۷	شناسایی روستا های در معرض خطر سوانح طبیعی جهت طرح های ایمن سازی	مشارکت مردمی، نهاد‌های محلی، دستگاه‌های مسئول، دولت
	۲۷	تعیین شاخص‌های بافت های فرسوده روستایی و اجرای طرح های بهسازی بافت های فرسوده	دولت
	۲۷	بخشودگی سود و جرایم مناطق روستایی آسیب دیده از حوادث طبیعی و غیر	کمیته امداد امام

مکلف/همکار	موضوع	ماده	محور
خمینی(ره)، سازمان بهبودی کشور، بانک‌های عامل، دولت	مترقبه		
وزارت کشور، دستگاه- های اجرایی دولت	امکان سنجی، طراحی و ایجاد سامانه ها و دفع بهداشتی زباله های روستایی	۲۷	
دولت، بخش خصوصی	طرح های دفع بهداشتی فاضلاب روستا ها	۲۷	

ادامه جدول (۱) ماده‌های قانون برنامه، موضوعات و کنشگران مسئول و همکار در قانون برنامه ششم توسعه

مکلف/همکار	موضوع	ماده	محور
مشارکت مردمی، دولت	یکپارچه سازی برنامه های عمران و توسعه روستایی	۲۷	توازن منطقه‌ای، توسعه روستایی و توانمندی اقتدار آسیب‌پذیر
سازمان برنامه و بودجه کشور	تامین و تحقق اعتبار مورد نیاز احداث، بهسازی ،اسفالت و نگهداری راه های روستایی و عشایری	۲۷	
دولت	تنظیم و ارائه شفاف و هدفمند اعتبارات عمران و توسعه روستایی عشایری	۲۷	
دولت	تامین منابع سازماندهی عشایر	۲۷	انرژی، صنعت و معن
وزارت صنعت، معدن و تجارت، دولت نفت، نیرو، سازمان انرژی اتمی، بنگاه‌های اقتصادی، نهادهای عمومی غیردولتی، دولت	اولویت های صنایع معدنی با رعایت آمایش سرزمین بکارگیری پیمانکاران بومی واجد شرایط استانی	۴۶ ۴۷	
دولت، وزارت راه و شهرسازی	طرح های حمل و نقل ریلی مناطق کمتر توسعه یافته	۵۷	حمل و نقل و مسکن
دولت، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، کمیته امداد امام خمینی، سازمان بهبودی، خیرین مسکن ساز	کاهش آسیب پذیری سکونت گاه های روستایی و تامین مسکن برای اقشار کم درآمد شهری	۵۹	
مشارکت مردم، دولت، شهرداری‌ها، دهیاری‌ها، شورای عالی شهرستان‌ها	نوسازی بافت های فرسوده شهری و روستایی	۶۱	

ادامه جدول (۱) ماده‌های قانون برنامه، موضوعات و کنشگران مسئول و همکار در قانون برنامه ششم توسعه

مکلف/همکار	موضوع	ماده	محور
دولت	برنامه ریزی مدیریت و توزیع جمعیت، مهاجرت و ممانعت از توسعه حاشیه نشینی	۶۲	حمل و نقل و مسکن
دولت	توسعه پژوهش در مناطق محروم روستایی و مناطق عشایری مرزی	۶۳	آموزش عمومی، آموزش عالی و علم و فناوری
وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات،	توسعه زیرساخت های خدمات الکترونیکی مناطق محروم و	۶۷	ارتباطات و فناوری

مکلف/همکار	موضوع	ماده	محور
سرمایه گذار بخش خصوصی	روستایی		اطلاعات
وزارت ارتباطات و فناوری ارتباطات ، آموزش و پرورش، دولت، بخش غیردولتی	هوشمند سازی مدارس شهری و روستایی و حاشیه	۶۹	
دولت، وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی	بکار گیری پزشکان و نخبگان در مناطق محروم ، عدم ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل	۷۴	سلامت، بیمه، زنان و خانواده
دولت	تحقق عدالت اجتماعی و حمایت اقشار آسیب پذیر و بسط پوشش های امدادی، حمایتی و بیمه ای	۷۸	بیمه اجتماعی، امور حمایتی و آسیب‌های اجتماعی
سازمان مناطق آزاد، کمیته امداد امام خمینی (ره)، سازمان بهزیستی کشور	فقرزدایی مناطق آزاد تجاری	۸۳	

ادامه جدول (۱) ماده‌های قانون برنامه، موضوعات و کنشگران مسئول و همکار در قانون برنامه ششم توسعه

مکلف/همکار	موضوع	ماده	محور
وزارت ورزش و جوانان، وزارت آموزش و پرورش، دولت	تخصیص بودجه از مالیات ارزش افزوده به ورزش روستایی و عشایری	۹۴	فرهنگ، هنر و ورزش
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	برقراری عدالت فرهنگی و ترویج فرهنگ اسلامی در کلیه مساجد شهری و روستایی	۹۵	
بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری، دولت	تهیه و اجرای طرح بهسازی روستاهای هدف گردشگری	۹۹	
بسیج سازندگی، دولت	توسعه و مشارکت بسیج سازندگی در کمک به دولت در امر محرومیت زدایی و سازندگی	۱۰۶	سیاسی، دفاعی و امنیتی
سازمان برنامه و بودجه کشور، ستاد کل نیروهای مسلح	میزان عقب ماندگی استان‌های مناطق عملیاتی دفاع مقدس	۱۱۲	

به منظور تحلیل ساختار حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور، منطبق با قوانین برنامه شناسایی شده، سازمان‌ها و نهادهای مکلف و مسئول به عنوان سطرها و ستون‌های ماتریس شبکه حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور در نظر گرفته شدند و با توجه به هر ماده یا تبصره قانونی، سازمان‌ها یا نهادهایی که مکلف به همکاری با یکدیگر شده‌اند، استخراج شد. تعداد دفعات همکاری بین سازمان‌ها و نهادها به عنوان ارزش سلول‌های ماتریس شبکه همکاری وارد

محاسبات شدند. با استفاده از نرم افزار یوسینت^۱ میزان مرکزیت درجه ورودی و خروجی و مرکزیت بینابینی محاسبه شده و سپس شبکه‌های مربوطه به کمک نرم افزار نت‌درو^۲ ترسیم شدند. در این شبکه‌ها، نقاط را سازمان‌ها یا نهادها و ارتباطات را تکالیف قانونی مشترک میان آنها تشکیل دادند که بیانگر همکاری‌های قانونی می‌باشند. جدول (۲) کنشگران مسئول و همکار در قوانین برنامه توسعه مناطق محروم کشور را ارائه می‌دهد. در ادامه شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور با توجه به شاخص‌های تحلیل شبکه‌های اجتماعی شامل مرکزیت درجه، مرکزیت بینابینی، تراکم و انسجام، نقاط برشی و فاصله ژئودزیک مورد بررسی قرار گرفت.

جدول (۲) سازمان/ نهادهای درگیر و مکلف در قوانین برنامه توسعه مناطق محروم کشور

کنشگر	نماد	کنشگر	نماد	کنشگر	نماد
شورای توسعه و برنامه‌ریزی استان	۰۳ORG	مجلس شورای اسلامی	۰۲ORG	دولت	۰۱ORG
شورای عالی آمایش سرزمین	۰۶ORG	شهرداری و بخش‌داری و دهیاری	۰۵ORG	فرمانداری و استانداری	۰۴ORG
بنیاد مسکن انقلاب اسلامی	۰۹ORG	بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی	۰۸ORG	وزارت جهاد کشاورزی	۰۷ORG
مسکن و شهرسازی استان‌ها	۱۲ORG	نهادهای مردمی	۱۱ORG	تعاونی‌ها	۱۰ORG

ادامه جدول (۲) سازمان/ نهادهای درگیر و مکلف در قوانین برنامه توسعه مناطق محروم کشور

کنشگر	نماد	کنشگر	نماد	کنشگر	نماد
کمیته برنامه‌ریزی شهرستان	۱۵ORG	شورای اسلامی شهر و روستاها	۱۴ORG	سازمان بهزیستی کشور	۱۳ORG
سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها	۱۸ORG	وزارت کشور	۱۷ORG	کمیته امداد امام خمینی	۱۶ORG
دیوان محاسبات کشور	۲۱ORG	سازمان برنامه و بودجه	۲۰ORG	بانک‌ها	۱۹ORG
وزارت صنعت، معدن و تجارت	۲۴ORG	وزارت نفت	۲۳ORG	وزارت نیرو	۲۲ORG
نهاد های عمومی غیردولتی	۲۷ORG	وزارت راه و شهرسازی	۲۶ORG	سازمان مناطق آزاد	۲۵ORG

¹ Ucinet

² Netdraw

وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۳۰ORG	وزارت آموزش و پرورش	۲۹ORG	وزارت ورزش و جوانان	۲۸ORG
سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۳۳ORG	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	۳۲ORG	بسیج سازندگی	۳۱ORG
ستاد کل نیروهای مسلح	۳۶ORG	شورای عالی شهرستان‌ها	۳۵ORG	وزارت بهداشت و درمان	۳۴ORG
سازمان انرژی اتمی	۳۹ORG	هیئت وزیران	۳۸ORG	بخش غیردولتی	۳۷ORG

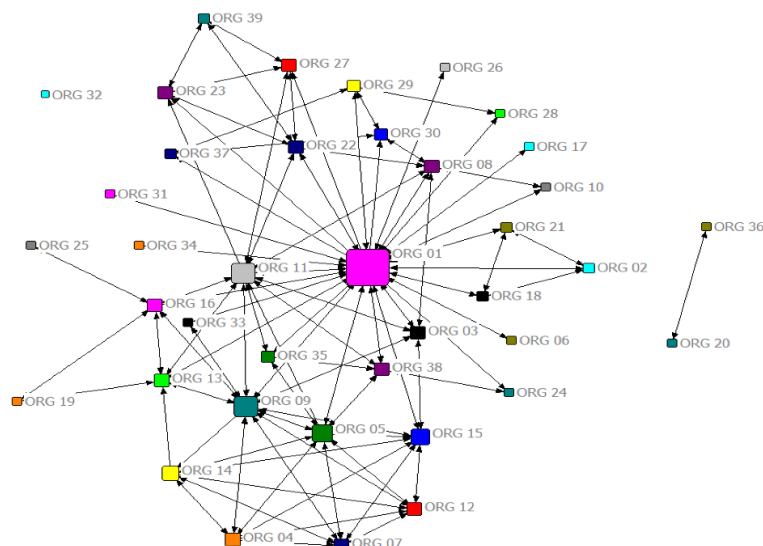
مرکزیت درجه هر کنشگر در شبکه با شمارش تعداد همسایگانش به دست می‌آید. در ساختار شبکه حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور هرچه میزان درجه یک کنشگر بیشتر باشد، دسترسی آن به منابع بیشتر و مرکزی‌تر محسوب می‌شود و از قدرت قانونی بالاتری برخوردار است. جدول (۳) مرکزیت درجه و مرکزیت بینابینی کنشگران شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور را ارائه کرده است. شکل (۱) نیز شبکه حکمرانی کنشگران توسعه مناطق محروم کشور را با توجه اندازه مرکزیت درجه هر یک از کنشگران شبکه نشان می‌دهد. هر چه اندازه گره کنشگران بیشتر باشد نشان دهنده مرکزیت بیشتر کنشگر است.

جدول (۳) مرکزیت درجه و مرکزیت درجه نرمال کنشگران شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور

نماد	مرکزیت بینابینی	مرکزیت درجه نرمال	نماد	مرکزیت بینابینی	مرکزیت درجه نرمال
ORG ۰۱	۵۷۰/۲۳۹	۰/۹۲۱	۲۱ORG	.	۰/۰۷۹
ORG ۰۲	.	۰/۱۰۵	۲۲ORG	۴۵/۷۴۹	۰/۱۵۸
ORG ۰۳	۴/۲۸۲	۰/۲۱۱	۲۳ORG	۶/۵۴۹	۰/۱۳۲
ORG ۰۴	۰/۲۰۴	۰/۱۵۸	۲۴ORG	.	۰/۰۵۳
ORG ۰۵	۵۱/۹۵۹	۰/۲۶۲	۲۵ORG	.	۰/۰۲۶
ORG ۰۶	.	٪۲۶	۲۶ORG	.	۰/۰۲۶
ORG ۰۷	۰/۵۶۴	۰/۱۵۸	۲۷ORG	.	۰/۱۳۲

ادامه جدول (۳) مرکزیت درجه و مرکزیت درجه نرمال کنشگران شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور

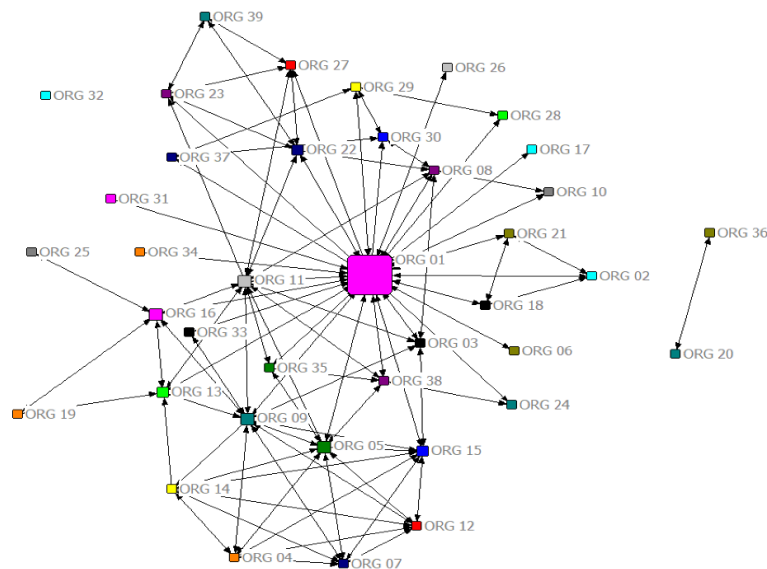
مرکزیت درجه نرمال	مرکزیت بینابینی	نماد	مرکزیت درجه نرمال	مرکزیت بینابینی	نماد
%۵۳	۴۵/۷۴۹	۲۸ORG	-/۲۱۱	۲۰/۲۹۴	-۸ORG
-/۱۳۲	۶/۵۴۹	۲۹ORG	-/۳۹۵	۸۸/۳۸۰	-۹ORG
%۷۹	.	۳۰ORG	%۵۳	.	۱۰ORG
%۲۶	.	۳۱ORG	-/۲۸۹	۸۰/۵۶۸	۱۱ORG
.	.	۳۲ORG	-/۱۵۸	-/۵۶۴	۱۲ORG
%۵۳	.	۳۳ORG	-/۲۳۷	۳۷/۵۳۸	۱۳ORG
%۲۶	۴۵/۷۴۹	۳۴ORG	-/۱۵۸	۲/۹۳۳	۱۴ORG
-/۱۰۵	۶/۵۴۹	۳۵ORG	-/۲۳۷	۲۸/۹۲۸	۱۵ORG
%۲۶	.	۳۶ORG	-/۲۱۱	۵۶/۳۰۲	۱۶ORG
%۷۹	.	۳۷ORG	%۲۶	.	۱۷ORG
-/۱۵۸	.	۳۸ORG	%۷۹	.	۱۸ORG
%۷۹	.	۳۹ORG	%۵۳	.	۱۹ORG
			%۲۶	.	۲۰ORG

شکل (۱) شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور بر مبنای شاخص مرکزیت درجه

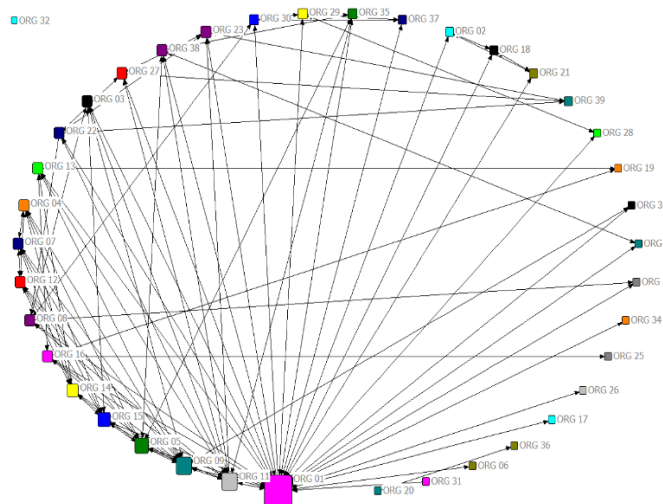
نتایج تحلیل شاخص مرکزیت درجه شبکه کنشگران توسعه پایدار نشان می‌دهد؛ دولت (ORG ۰۱) با ۳۶ تکلیف قانونی در توسعه مناطق محروم کشور دارای بالاترین مرکزیت درجه در شبکه حکمرانی است و فاصله قدرت قانونی دولت با سایر کنشگران شبکه بسیار زیاد است. در اولویت‌های بعدی بیشترین مرکزیت درجه مربوط به بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (ORG ۰۹)؛ نیروهای مردمی و سازمان‌های نهاد (ORG ۱۱)؛ شهرداری‌ها، بخشداری‌ها و دهیاری‌ها (ORG ۰۵)؛ سازمان بهزیستی کشور (ORG ۱۳)؛ کمیته برنامه‌ریزی استان (ORG ۱۵) و کمیته امداد امام خمینی (ره) (ORG ۱۶)؛ ۸ به عنوان کنشگر با بیشترین مرکزیت درجه (حدود ۲۰ درصد از کل کنشگران شبکه حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور) شناسایی شدند. از سوی دیگر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (ORG ۳۲) با مرکزیت درجه صفر به عنوان کنشگر ایزوله شبکه حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور است و نهادهایی همچون شورای عالی آمایش سرزمین (ORG ۰۶)؛ سازمان برنامه و بودجه کشور (ORG ۲۰)؛ وزارت کشور (ORG ۱۷)؛ وزارت راه و شهرسازی (ORG ۲۶)؛ وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (ORG ۳۴)؛ بسیج سازندگی (ORG ۳۱)؛ ستاد کل نیروهای مسلح (ORG ۳۶)؛ سازمان مناطق آزاد (ORG ۲۵)؛ با مکلف و یا همکار بودن در یک تکلیف قانونی و کمترین مرکزیت درجه به عنوان ضعیف‌ترین کنشگران در ساختار حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور هستند.

مرکزیت بینابینی: براساس موقعیت کنشگران در شبکه و قرار گرفتن در کوتاه‌ترین مسیر میان جفت کنشگران محاسبه می‌شود و کنشگری دارای بیشترین مرکزیت بینابینی است که بینابین بسیاری از جفت کنشگران دیگر قرار گرفته باشد و راه‌های ارتباطی کنشگران دیگر از آن بگذرد. جدول (۳) مرکزیت بینابینی کنشگران شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم را ارائه داده است. شکل (۲) ساختار شبکه را برحسب مرکزیت بینابینی نشان می‌دهد به طوری که اندازه گره‌ها نشان‌دهنده میزان مرکزیت بینابینی هر یک از کنشگران است. همان‌طور که مشاهده می‌شود منطبق با تحلیل مرکزیت بینابینی شبکه نیز دولت (ORG ۰۱) بیشترین مرکزیت بینابینی را داراست و توزیع قدرت در این ساختار به صورت متمرکز بر دولت است. مرکزیت بینابینی بالای دولت اگر چه قدرت تنظیم‌گری کنشگران را داراست با این وجود با توجه به آنکه توزیع قدرت در شبکه به صورت متمرکز است و کنشگران کلیدی حکمرانی شبکه‌ای دارای قدرت بینابینی هم‌تراز با دولت نیستند، ساختار کنونی حکمرانی توسعه و روابط قانونی ناکافی میان کنشگران کلیدی شبکه امکان مشارکت نهادهای مردمی و بخش خصوصی را به صورت قانونی پشتیبانی نکرده است. به طور کلی در بررسی مجموع مرکزیت‌های درجه و بینابینی تمرکز قدرت دولت و عدم توزیع متعادل ساختار قدرت در حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور را نشان می‌دهد. از سوی دیگر بکار گرفتن نام کلانی چون دولت در متن قانون ممکن است دوباره کاری‌ها، موازی کاری‌ها و مدیریت‌های نادرست اعمال شده در دستگاه‌های اجرایی را موجب شود.

شکل (۲) شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور بر حسب شاخص مرکزیت بینابینی

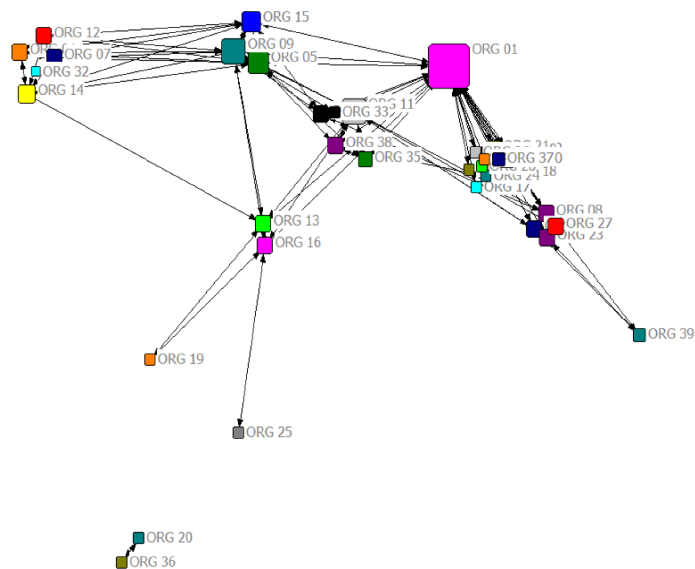
تراکم و انسجام: روابط کلی میان کنشگران شبکه را بررسی می کند؛ هر چه تراکم شبکه زیاد باشد، کنشگران پیوندهای بیشتری در شبکه داشته و ارتباطات نزدیکی با یکدیگر دارند. شکل (۳) نمایش دایره ای شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور را نشان می دهد. با توجه به مقدار تراکم شبکه (حدود ۰/۱۳۱) می توان گفت شبکه تا حدودی گسسته است و همان طور که مشاهده می شود شبکه ارتباط و همکاری از انسجام کافی برخوردار نمی باشد. برخی از کنشگران شبکه تنها یک مورد همکاری دارند واحدهایی نظیر شورای عالی آمایش سرزمین (۰۶ORG)، وزارت کشور (۱۷ORG)، سازمان برنامه و بودجه کشور (۲۰ORG). علاوه بر آن وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۳۲ORG) نیز سازمان ایزوله شده این شبکه می باشد و در شبکه همکاری با هیچ یک از سازمان ها به صورت همکار هدفی را بیش نمی برد. حداقل انتظاری که در روابط شبکه ای توسعه پایدار مناطق محروم کشور وجود دارد، از منظر پایداری اقتصادی رابطه همکاری بین شورای توسعه و برنامه ریزی استان ها (۰۳ORG)، کمیته برنامه ریزی استان ها (۱۵ORG)، استانداری، فرمانداری (۰۴ORG)، شهرداری، بخشداری و دهیاری (۰۵ORG)؛ سازمان برنامه و بودجه کشور (۲۰ORG)؛ بانک ها (۱۹ORG)؛ وزارت راه و شهرسازی (۲۶ORG)؛ وزارت جهاد کشاورزی (۰۷ORG)؛ وزارت صنعت، معدن و تجارت (۲۴ORG) و از منظر پایداری اجتماعی نیز وزارت آموزش و پرورش (۳۹ORG)؛ وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات (۳۰ORG)؛ تعاونی ها (۱۰ORG)؛ وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (۳۴ORG) و از منظر پایداری محیطی نیز شورای عالی آمایش سرزمین استان (۰۶ORG) در مشارکت بخش خصوصی (۰۸ORG) و نهادهای عمومی غیردولتی (۲۷ORG) و نیز شورای اسلامی شهر و روستا (۱۴ORG)، مجلس شورای اسلامی (۰۲ORG) و نهادهای مردمی (۱۱ORG) است.

شکل (۳) نمایش دایره‌ای تراکم و انسجام شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور

فاصله ژئودزیک: جهت سنجش سرعت همکاری و گردش منابع و اطلاعات در شبکه از میانگین کوتاهترین فاصله بین یک جفت کنشگر استفاده می‌شود. هر چه میانگین فاصله ژئودزیک کاهش یابد، سرعت گردش اطلاعات در بین نهادها بیشتر شده و سبب می‌شود که زمان کمتری جهت هماهنگ ساختن نهادها برای مدیریت یک منبع مشخص صرف شود و دست اندرکاران با سرعت بیشتری به یکدیگر دسترسی خواهند داشت و در نهایت این امر در اعتمادسازی و فعالیت‌های جمعی نهادها اهمیت ویژه‌ای دارد. هر چه فاصله فاصله ژئودزیک بیشتر باشد سبب می‌شود که منابع و اطلاعات در شبکه با سرعت متوسطی انتشار یابد. بنابراین به دلیل اتحاد متوسط میان نهادها، هماهنگ ساختن دست اندرکاران نهادی در مدیریت مشارکتی توسعه مناطق محروم کشور با صرف زمان همراه خواهد شد. شکل (۴) شبکه همکاری مکلفان قانونی را بر اساس فاصله ژئودزیک نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود کلیه کنشگران شبکه از دولت (۰۱ORG) که کانون قدرت قانونی را در شبکه دارد و نقش کلیدی در توسعه دارد فاصله بسیاری دارند و همچنین بانک‌ها (۱۹ORG)؛ سازمان برنامه و بودجه (۲۰ORG)؛ سازمان بهزیستی کشور (۱۳ORG)؛ کمیته امداد امام خمینی (۱۶ORG) و سازمان مناطق آزاد تجاری (۲۵ORG) از دایره قدرت دور مانده است. نزدیکی ژئودزیک بین واحدهای کمیته برنامه‌ریزی استان‌ها (۱۵ORG)، شورای توسعه و برنامه‌ریزی استان‌ها (۰۳ORG)؛ بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۰۹ORG)؛ شهرداری، بخشداری و دهیاری (۰۵ORG)؛ استانداری و

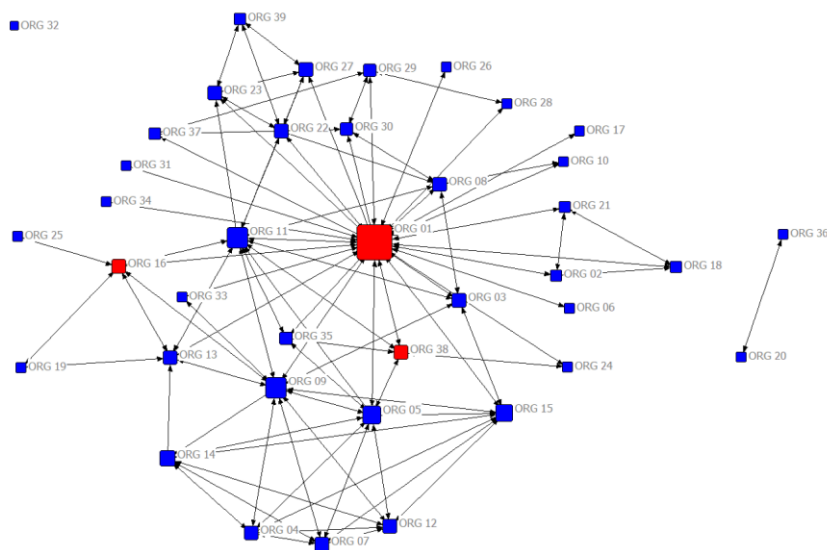
فرمانداری (۰۴ORG) نشان از تبادل و گردش سریع اطلاعات همکاری در شبکه می باشد. بنابراین تقویت همکاری وزارت جهاد کشاورزی (۰۷ORG) و وزارت صنعت، معدن و تجارت (۲۴ORG)؛ وزارت آموزش و پرورش (۲۹ORG)؛ وزارت بهداشت و آموزش پزشکی (۳۴ORG) و وزارت راه و شهرسازی (۲۶ORG)، سازمان برنامه و بودجه کشور (۲۰ORG)؛ شورای عالی آمایش سرزمین (۰۶ORG) به صورت جدی باید در نظر گرفته شود. سازمان برنامه و بودجه (۲۰ORG)؛ بانکها (۱۹ORG) نیز از دیگر اعضای شبکه نظیر بخش خصوصی و بنگاهها (۰۸ORG)؛ تعاونیها (۱۰ORG)؛ بخش غیردولتی (۳۷ORG)؛ نهادهای عمومی غیردولتی (۲۷ORG) و نهادهای مردمی (۱۱ORG)، شورای اسلامی شهر و روستاها (۱۴ORG)؛ مجلس شورای اسلامی (۰۲ORG) که از کانون قدرت فاصله دارند، به دلیل فاصله ژئودزیکشان در شبکه توسعه مناطق محروم کشور و قدرت قانونی پایین مشارکت بخش خصوصی و نهادهای مردمی در همکاریها ممکن است ایجاد تاخیر کنند.

شکل (۴) میزان فاصله‌های ژئودزیک شبکه همکاری کنشگران توسعه پایدار مناطق محروم کشور

نقاط برشی: نقاطی هستند که با حذف آنها، ساختار شبکه به دو بخش غیر متصل تبدیل می شود. اهمیت این نقاط برای تعیین بخش‌های آسیب‌پذیر شبکه و نقش آفرینان کلیدی می باشد. در واقع نقاط برشی، پل‌های ارتباطی میان بخش‌های آسیب‌پذیر شبکه و نقش آفرینان کلیدی

است و هر چه تعداد آن‌ها بیشتر باشد، نشان دهنده بخش پذیری بیشتر یک شبکه و کاهش یکپارچگی آن است شکل (۵) نقاط برشی شبکه همکاری قانونی میان نهادهای مسئول و همکار برنامه توسعه پایدار مناطق محروم کشور را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود دولت (ORG ۰۱)، کمیته امداد امام خمینی (ره) (ORG ۱۶) و هیئت وزیران (ORG ۳۸) از نقاط برشی شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور هستند و به جهت دستیابی به اهداف محرومیت‌زدایی در بخش‌ها بسیار حائز اهمیت و آسیب‌پذیر می‌باشند. برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران باید تمرکز ویژه به نقش آنها در شبکه داشته باشند. دولت با استفاده از نقش کلیدی خود در این شبکه با تعریف دقیق خود و حدود و دامنه وظیفه خود به طور شفاف می‌تواند در پیشبرد اهداف همکاری نقش آفرین باشد. اما تا زمانی که به طور کلان و کلی از دولت نام برده شود تنها منجر به ایجاد سردرگمی و موازی کاری و گسست شبکه همکاری خواهد شد.

شکل (۵) نقاط برشی شبکه حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم کشور .

نتیجه گیری و پیشنهادات

با وجود برنامه‌های توسعه و تاکید بر عدالت منطقه‌ای، مناطق محروم بسیاری در کشور وجود دارد. از آنجاکه فراهم نشدن بسترهای مناسب حکمرانی توسعه به‌عنوان دلیل عدم موفقیت توسعه پایدار منطقه‌ای مطرح است، پژوهش حاضر به بررسی ساختار حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور پرداخته و با تاکید بر نقش حکمرانی شبکه‌ای در حل مسائل سیستم‌های پیچیده؛ ساختار توزیع قدرت را میان کنشگران قانونی توسعه پایدار مناطق محروم کشور ارزیابی و توصیه‌های سیاستی بهبود سیستم حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم را در راستای تعادل بخشی در توزیع قدرت قانونی میان نهادهای مسئول و همکار مبنی بر فرصت‌های مشارکت برابر کنشگران کلیدی شامل نهادهای دولتی، بخش خصوصی و نهادهای مردمی در مدار تصمیم‌گیری را ارائه کرده است. بر این اساس ابتدا وضعیت مناطق محروم و کمتر توسعه‌یافته کشور از منظر شاخص‌های پایداری مورد بررسی قرار گرفت. همان‌طور که مشاهده شد ۸۶ درصد مناطق محروم کشور در سطح محرومیت‌های محیطی ۹۳ درصد مناطق در سطح محرومیت اجتماعی و ۴۳ درصد مناطق در سطح محرومیت اقتصادی در سطح متوسط و بیشتر هستند. بنابراین به نظر می‌رسد سیاست‌گذاران توسعه منطقه‌ای در برنامه‌ریزی توسعه پایدار و متوازن مناطق محروم توجه به پایداری اجتماعی و محیطی را مد نظر و توسعه اقتصادی مناطق را هم راستای بهبود کیفیت شاخص‌های اجتماعی منطقه‌ای قرار دهند و همواره توسعه اقتصادی در سطحی باقی بماند که از ظرفیت محیطی منطقه خارج نباشد. در ادامه به منظور بررسی ساختار حکمرانی شبکه‌ای مناطق محروم کشور؛ ابتدا قوانین و مقررات مناطق محروم کشور در سامانه ملی قوانین و مقررات معاونت حقوقی ریاست جمهوری مورد بررسی قرار گرفت. به طور کلی ۱۵۱ قانون و مقررات مناطق محروم کشور شامل ۸ قانون و ۱۴۳ مقررات در قوانین کشور شناسایی شد. با تحلیل محتوای متن قوانین و مقررات، شش گروه موضوعی و فراوانی قوانین و مقررات توسعه مناطق محروم در گروه‌های موضوعی شناسایی گردید. یافته‌ها نشان می‌دهد ارتقاء کیفیت و کمیت قوانین و مقررات موجود ضروری به نظر می‌رسد به طوری که ۱ درصد از تعداد کل قوانین و مقررات برای طرح‌های مطالعاتی مناطق محروم کشور با توجه به روند زمانی ۳۰ ساله وجود دارد و در نتیجه ضرورت اهمیت علمی و پژوهشی در حوزه حکمرانی و سیاست‌گذاری توسعه مناطق محروم کشور را بیش از پیش برجسته می‌کند. همچنین تنها ۵ درصد از کل قوانین و مقررات در زمینه

تسهیلات و مشوق بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی وجود دارد. بنابراین شاهد ضعف قوانین و مقررات در پشتیبانی از حکمرانی شبکه‌ای از منظر مشارکت بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی در توسعه مناطق محروم کشور هستیم. در ادامه برنامه‌های پنجم و ششم توسعه کشور با تمرکز بر سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه؛ احکام دائمی برنامه‌های توسعه و قوانین برنامه‌های توسعه کشور مورد بررسی قرار گرفت. در مقایسه کلی روند قوانین برنامه توسعه کشور، قوانین برنامه ششم توسعه کشور در مقایسه با برنامه پنجم در زمینه کمیت و کیفیت ماده قانونی در حوزه توسعه مناطق محروم کشور پیشرفت داشته است. به طوری که در میان ماده قانون‌های برنامه پنجم توسعه کشور تنها در ۲ مورد مشارکت بخش خصوصی و نیز در ۱ مورد مشارکت مردمی در میان کنشگران همکار وجود دارد و این مشارکت‌های قانونی در برنامه ششم توسعه به ۷ مورد مشارکت بخش خصوصی و ۱۱ مورد مشارکت نهادهای مردمی توسعه یافته است. همچنین محور توازن منطقه‌ای و توسعه روستایی در برنامه ششم توسعه نشان از درک ضرورت سیاست‌گذاران توسعه کشور است و از نقاط قوت برنامه ششم نسبت به برنامه پنجم توسعه کشور است. نکته حائز اهمیت دیگر آن که با توجه به آن که ۸۶ درصد مناطق کمتر توسعه یافته کشور دارای محرومیت محیطی نسبی هستند؛ اهمیت توسعه متوازن در محورهای پایداری محیطی بسیار ضروری به نظر می‌رسد؛ با این وجود در محورهای محیط زیست و منابع طبیعی و آب ماده قانونی در زمینه توسعه مناطق محروم کشور وجود ندارد. دیگر محورهای بسیار حائز اهمیت اقتصاد کلان، تامین مالی؛ شفافیت و مبارزه با فساد؛ محیط کسب و کار و بخش خصوصی و کشاورزی نیز با توجه به نقش اساسی که در توسعه مناطق محروم کشور از منظر پایداری اقتصادی و اجتماعی دارند؛ در قوانین برنامه توسعه ششم مورد توجه قرار نگرفته است. پس از بررسی قوانین و مقررات ملی توسعه مناطق محروم کشور و نیز قوانین برنامه‌های توسعه؛ ماده قانون‌های برنامه ششم توسعه در زمینه توسعه مناطق محروم کشور استخراج گردید و بر این اساس ۳۸ مسئولیت و وظیفه قانونی و ۳۹ نهاد/ سازمان به عنوان کنشگران توسعه مناطق محروم کشور شناسایی شدند. به طور کلی با بررسی قوانین توسعه مناطق محروم کشور و تکالیف قانونی کنشگران مسئول و همکار در برنامه‌های توسعه، پیشنهاداتی در راستای توسعه سیستم حکمرانی ارائه می‌گردد:

- منطبق با قوانین و مقررات و برنامه‌های توسعه کشور، سیستم جامعی که مدیریت مشارکتی مردمی و بخش غیردولتی اعم از نهادهای عمومی غیردولتی و بخش خصوصی را در مدار تصمیم‌گیری مشارکتی را در مناطق محروم پشتیبانی کند، به طور مشخص به چشم نمی‌خورد. بر

این مینا پیشنهاد می شود دولت با توجه به نقش کلیدی که در ساختار حکمرانی شبکه ای توسعه مناطق محروم کشور دارد، مکانیزمی طراحی کند که بستر مشارکت نهادهای مردمی و استفاده از ظرفیت های مردمی مناطق محروم و مشارکت بخش خصوصی کشور و بنگاه های اقتصادی را در ساختار حکمرانی توسعه مناطق محروم فراهم آورد.

- با توجه به آن که در قوانین و مقررات توسعه مناطق محروم کشور و نیز برنامه های توسعه در زمینه مناطق محروم و توسعه روستایی و عشایری کشور اشاره ای به مشارکت قانونی نهادهایی نظیر "معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری"، "دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی" و "شرکت های دانش بنیان" نشده است؛ پیشنهاد می شود به منظور تقویت نقش قانونی و در راستای ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور پشتیبانی اقتصادی دانش بنیان و زیرساخت های پشتیبان پژوهش و فناوری در شبکه حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور مد نظر قرار گیرد.
- در نظر گرفتن نقش پژوهش و مطالعات حوزه توسعه پایدار و متوازن منطقه ای و طراحی سیستم های پشتیبان تصمیم گیری توسعه مناطق محروم کشور و سیاست گذاری و اولویت بندی پروژه های توسعه در یک سیستم مداخله کل نگر ضروری به نظر می رسد. در این راستا پیشنهاد می شود با تشکیل کارگروه های مشترک صاحب نظر دانشگاهی و متخصصین و خبرگان درگیر برنامه ریزی توسعه منطقه ای طرح های پژوهشی توسعه ای-کاربردی در سطح ملی و استانی مطرح شود و به بررسی تجارب بین المللی، ملی و منطقه ای پرداخته شود.
- با توجه به آن که حاکمیت و دولت دربرگیرنده نهادها و دستگاه های اجرایی مختلف است و در سال های اخیر نیز بخش عمده ای از فعالیت های محرومیت زدایی مناطق محروم کشور به دست نهادهای عمومی غیردولتی صورت گرفته است؛ فقدان شفافیت در وظایف قانونی بین نهادها و سازمان های درگیر و عدم شفافیت منابع مالی در دسترس مناطق محروم کشور در بودجه دولتی و غیردولتی می تواند منجر به بروز ناهماهنگی هایی در انجام وظایف و ارتباطات و همکاری های میان سازمان های دولتی، نهادهای عمومی غیردولتی شود.
- با توجه به آن که بیشترین میزان محرومیت مناطق کمتر توسعه یافته کشور، محرومیت محیطی است. پیشنهاد می شود در قوانین برنامه توسعه کشور در محورهای محیط زیست و منابع طبیعی و آب به وضع قوانین پایداری محیطی در این مناطق پرداخته شود.
- با توجه به سطح محرومیت اجتماعی مناطق محروم کشور پیشنهاد می شود مطالعاتی در طیف گسترده به ابعاد پایداری اجتماعی مناطق محروم کشور پرداخته شود و تنها به صورت محدود به آموزش و ارتباطات و توانمندسازی اقشار آسیب پذیر پرداخته نشود و قوانین و برنامه هایی در

زمینه دستیابی به فرصت‌های مشارکت برابر، کاهش تبعیض و عدالت محوری، شفافیت و مبارزه با فساد و توانمندسازی زنان به صورت جدی پیگیری شود. علاوه بر پیشنهادات مرتبط با قوانین و مقررات و برنامه‌های توسعه؛ با توجه به ارزیابی شبکه حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور همان‌طور که نتایج تحلیل شاخص‌های مرکزیت درجه؛ مرکزیت بینابین؛ تراکم و انسجام؛ فاصله ژئودزیک؛ نقاط برشی و کانون‌های قدرت نشان داد، عدم تعادل و توازن نامناسب توزیع قدرت بین کنشگران با تمرکز بر حکمرانی شبکه‌ای وجود دارد و بدون اصلاح اساسی ساختار حکمرانی شبکه توسعه مناطق محروم کشور نمی‌توان انتظار حل مسائل پیچیده سیستم‌های اقتصادی-اجتماعی مناطق محروم کشور را داشت. به طور کلی نتایج بدست آمده نشان می‌دهد قدرت تصمیم‌گیری در دولت متمرکز شده است و عدم تعادل در توزیع قدرت کنشگران در ساختار کنونی علاوه بر پیشنهادات قبلی نیازمند اصلاح و توسعه در زمینه‌های زیر است:

- تقویت همکاری در درون کنشگران مسئول در "نهادهای دولتی" و نیز در مشارکت با "نهادهای عمومی غیردولتی" و "بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی" و "مشارکت نهادهای مردمی و جوامع محلی" در شبکه همکاری حکمرانی توسعه متوازن مناطق محروم کشور شامل توسعه ارتباطات همکاری شبکه‌ای بین "شورای توسعه و برنامه‌ریزی استان"؛ "شورای عالی آمایش سرزمین استان"؛ "کمیته برنامه‌ریزی شهرستان‌ها"، "فرمانداری‌ها و استانداری‌ها" و کنشگران کلیدی فرآیند برنامه‌ریزی منطقه‌ای شامل "وزارت جهاد کشاورزی"، "وزارت صنعت، معدن و تجارت"، "وزارت آموزش و پرورش" و "برنامه و بودجه کشور" در بخش دولتی با کنشگران نهادهای عمومی نظیر "کمیته امداد امام خمینی (ره)"، "سازمان بهزیستی کشور" و "شهرداری-ها، بخشداری‌ها و دهیاری‌ها" و نیز مشارکت "بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی" و نهادهای مردمی نظیر "شورای اسلامی شهرها و روستاها"، "سازمان‌های مردم نهاد" و "جوامع محلی" به منظور شناسایی نقشه راه توسعه متوازن منطقه‌ای در استان‌ها متناسب با پتانسیل محیطی و ارزش‌های اجتماعی در مناطق محروم و کمتر توسعه‌یافته کشور.
- تقویت ارتباط قانونی مشارکت "شورای آمایش سرزمین" و "سازمان حفاظت از محیط زیست کشور" با سایر کنشگران شبکه حکمرانی توسعه منطقه‌ای کشور و نیز افزایش سطح آگاهی عمومی در حفاظت کمی و کیفی از منابع طبیعی کشور، رفع تعارض منافع بهره‌برداری، حفاظت و الزام پیوست‌های محیط زیستی در طرح‌های توسعه‌ای کشور به منظور صیانت از منابع طبیعی کشور

- تقویت نقش ارتباط قانونی نهادهای مالی و اقتصادی، "بانکها" و "سازمان هدفمندی یارانهها" و "سازمان برنامه و بودجه" در ساختار حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور و الزام به شفاف-سازی تامین مالی طرحهای توسعه مناطق محروم کشور و داشتن ردیف مشخص بودجه ملی و راهکارها و سیاستهای تشویقی جذب سرمایه گذار و تامین منابع مالی پروژههای اقتصادی و زیربنایی مناطق محروم و کمتر توسعه یافته کشور.
- تقویت جایگاه قدرت و رابطه قانونی "بخش خصوصی" با کنشگران کلیدی همچون "وزارت جهاد کشاورزی" و "وزارت نیرو" و "وزارت صنعت، معدن و تجارت" و مشارکت در فرآیند تصمیم گیری با توجه به نقش غیرقابل انکار در پیشبرد اهداف برنامههای توسعه مناطق محروم کشور. حمایت از ایجاد کسب و کارهای خلاق و نوآورانه و سرمایه گذاری در فرصت های کارآفرینی دانش بنیان و فناورانه در توسعه مناطق محروم کشور.
- تقویت رابطه قانونی "سازمانهای مردم نهاد" و "جوامع محلی" با دستگاه "نظارت و بازرسی قوه قضائیه" در راستای افزایش حاکمیت قانون، شفافیت طرحها توسعه ای مناطق محروم و پاسخگویی نهادهای مکلف در برابر حقوق شهروندان و مبارزه با فساد و رانت بهره برداری از منابع طبیعی مناطق محروم کشور.

اکنون که سیاست گذاران توسعه در حال تدوین برنامه هفتم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور هستند، پژوهش حاضر بر توجه سیاست گذاران به بهبود سیستم حکمرانی شبکه ای توسعه پایدار مناطق محروم و کمتر توسعه یافته کشور از طریق سیاستهای کلی و قوانین برنامه های توسعه کشور تاکید می کند. انتظار می رود نتایج تحلیل و ارزیابی ساختار توزیع قدرت قانونی در سیستم حکمرانی توسعه مناطق محروم کشور و توجه به مشارکت کنشگران کلیدی دولتی-حاکمیتی، بخش خصوصی و جوامع محلی سیستم حکمرانی شبکه ای در تدوین قوانین برنامه های هفتم توسعه کشور منجر به بهبود نظام تصمیم گیری توسعه مناطق محروم و کمتر توسعه یافته کشور مبنی بر بازتاب مشارکت دولت با بخش غیردولتی و جامعه در یک ساختار غیرمتمرکز گردد.

تشکر و قدردانی

از حمایت کمیسیون توسعه پایدار، محیط زیست و آب اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران و مشارکت سیاست گذاران توسعه مناطق محروم و کمتر توسعه یافته کشور سپاسگزاریم.

منابع

- اطلس مناطق محروم کشور. سطح بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت‌های نسبی این مناطق، (۱۳۹۶). تهران. ایران.
- خدامرادی، طیبیه، حسین زاده، مهناز. (۱۴۰۰). بررسی ساختار حکمرانی توسعه پایدار مناطق محروم ایران با استفاده از تحلیل شبکه‌های اجتماعی. *سیاستگذاری عمومی* ۷(۳)، ۹۹-۱۱۵.
- زیاری، کرامت اله، و محمدی، علیرضا. (۱۳۹۵). آسیب شناسی مدیریت طرح های توسعه منطقه‌ای در ایران و انتخاب الگوی مطلوب مدیریتی. *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۴ (۲۶)، ۶۷-۸۸.
- سامانه ملی قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران (نسخه عمومی)، معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات معاونت حقوقی ریاست جمهوری اسلامی ایران.
[/https://qavanin.ir](https://qavanin.ir)
- فرجی راد خدر، کاظمیان غلامرضا، رکن الدین افتخاری عبدالرضا. (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی سیاست‌های توسعه منطقه‌ای در ایران از دیدگاه رویکرد نهادی، علمی فرایند مدیریت و توسعه. ۲۶ (۲): ۲۷-۵۸.
- محمدی کنگرانی، حنا، حسین زاده، مهناز. (۱۳۹۵). بررسی ساختار و توزیع قدرت در میان نهادهای مسئول در برنامه پنجم توسعه با استفاده از رویکرد تحلیل شبکه های اجتماعی. *سیاستگذاری عمومی*، ۲(۴)، ۸۹-۱۰۷.
- مصطفوی ثانی، علی، نعمتی، محمد (۱۳۹۰). تحلیل آسیب‌شناسانه توسعه متوازن منطقه‌ای در برنامه‌های توسعه کشور. فصلنامه سیاست های مالی و اقتصادی. ۱۳۹۸؛ ۷ (۲۶): ۶۹-۳۱.
- نیکونسبتی علی. حکمرانی و توسعه: گذشته، حال، آینده. برنامه‌ریزی و بودجه. ۱۶ (۴): ۱۲۹-۱۵۴.

References

- Abiad, A. A., Furceri, D., & IMF, P. T. (2016). The macroeconomic effects of public investment: Evidence from advanced economies. *Journal of Macroeconomics*, 50, 224-240.
- Abrams, J. (2019). The emergence of network governance in US National Forest Administration: Causal factors and propositions for future research. *Forest Policy and Economics*, 106, 101977.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. (2008). *The role of institutions in growth and development* (Vol. 10). Washington DC: World Bank.
- Bevir, M. (2013). "Governance: A Very Short Introduction," Oxford University Press, Oxford, UK.
- Cardoso, D. (2016). Network Governance and the Making of Brazil's Foreign Policy Towards China in the 21st Century. *Contexto Internacional*, 38, 277-312.
- Helliwell, J. F., Huang, H., Grover, S., & Wang, S. (2018). Empirical linkages between good governance and national well-being. *Journal of Comparative Economics*, 46(4), 1332-1346.
- Jovovic, R., Draskovic, M., Delibasic, M., & Jovovic, M. (2017). The concept of sustainable regional development—institutional aspects, policies and prospects. *Journal of International Studies*, 10(1).
- Kapucu, N. & Garayev V. (2016). Structure and network performance: horizontal and vertical networks in emergency management. *Administration & Society*, 48(8), 931-96.
- Madhani, P. M. (2020). Value Addition through Good Governance in Corporate Sector: Role of Disclosure and Transparency.
- Pittman, J., & Armitage, D. (2019). Network governance of land-sea social-ecological systems in the Lesser Antilles. *Ecological Economics*, 157, 61-70.
- Scarlett, L., & McKinney, M. (2016). Connecting people and places: the emerging role of network governance in large landscape conservation. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 14(3), 116-125.
- Steptoe, A., & Fancourt, D. (2019). Leading a meaningful life at older ages and its relationship with social engagement, prosperity,

- health, biology, and time use. Proceedings of the National Academy of Sciences, 116(4), 1207-1212.
- Streimikiene, D. (2014). Comparative assessment of environmental indicators of quality of life in Romania and Lithuania. *Economics & Sociology*, 7(1), 11.
- Streimikienė, D., Strielkowski, W., Bilan, Y., & Mikalauskas, I. (2016). Energy dependency and sustainable regional development in the Baltic States: A review. *Geographica Pannonica*, 20(2), 79-87.